

Imrine: Valláslélektan [Religious psychology]

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 21 -

A VALLÁSLÉLEKTAN SEGÍTŐ SZEREPE [THE FACILITATING ROLE OF RELIGIOUS PSYCHOLOGY]

IMRINÉ CSÁKÁNYOS MELINDA

ORCID ID 0000-0001-6148-5193

*Wesley János Lelkészképző Főiskola**Wesley Theológiai és Valláspedagógiai Doktori Iskola*szabkermelinda@gmail.com

Abstract. There has always been a huge gap between theology and other sciences in terms of worldview. The birth of the psychology of religion has brought a new link between sciences, overcoming the differences in worldviews and bringing them together on the basis of objectivity. William James was a prominent figure in this linkage, laying foundations that are still recognised today. The study of religious experiences raises countless questions, but research to date has shown that not only do these studies benefit science, but they also help to preserve the religious and mental health of various religious communities.

Keywords: religious psychology, religious experience, conversion, objectivity, religious dynamics

Bevezetés

A vallási élet történései az emberi lélek teljességében játszódnak, ezért fontos feltenni a kérdést, hogy milyen eszközeink vannak arra, hogy rálássunk az ott zajló eseményekre? Az egyik ilyen eszköz a vallás lélektana. A valláslélektan egy olyan szakterület, mely a valláshoz kötődő tudatélményeket kutatja. Vizsgálja, hogy ezek az élmények hogyan és milyen rendszert alkotva épülnek fel az emberben. Mielőtt ezekről részletesebben szó esne, mindenképp beszélni kell a vallásról. A vallás, mint fogalom a valláslélektan alapja. Szociológiai megközelítés felől elmondható, hogy a vallás megerősítő funkcióval rendelkezik. A vallás definíciónak számtalan formája létezik, mely annak köszönhető, hogy egy komplex dolgot kell röviden összefoglalni. Témám tekintetében két szignifikáns szakember gondolatait szeretném idézni. Az első Süle Ferenc, aki hazánkban foglalkozott a valláslélektan kérdésével, a másik William James nevéhez kötődik, akit az amerikai funkcionális pszichológia alapító atyjaként ismerünk. „A vallás szociálpszichológiai rendszer a vallási szükséglet kielégítésének, a vallási élmények megszerzésének és ebben való fejlődés elősegítésének módszereit emberek sokaságának részére kialakító és biztosító kultúra, mely az alapelveinek megfelelő életfelfogást és az ebből következő életformát, az emberek egymás közötti kapcsolatát megszervező erkölcsi, morális rendet is igyekszik kialakítani és fenntartani.” (Süle, 1997, p. 25.) „A vallás az ember teljes reakciója az életre, tehát miért ne mondhatnánk, hogy bármely teljes reakció az életre vallás? A teljes reakciók

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 21-27.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 22 -

különböznek az eseti reakcióktól és a teljes attitűdök a szokásos vagy szakmai attitűdöktől.” (William, 2013, p. 40.) Jól látható, hogy a két gondolatmenet egy olyan jelenséget ír le, mely az ember egész lényét érinti, és valahogy más, mint az általános, vagy megszokott, de mégis kötődik ahhoz. Ha kultúrtörténeti szempontból nézzük, a vallásnak formaiságát tekintve jól leírható megjelenése van minden kultúrában (zsidó, keresztény, iszlám...). Ezeket a leírásokat a rituálék, az imádságok és a szimbólumok különböző formái megjelenése teszi gazdaggá. (Vergote, 2003.) A rituálék sokszor védelmi pajzsként vannak jelen, ahol a védtelen ember összekötődik a természetfeletti hatalommal és oltalmat nyer. (Wildmann, 2024.) A rituálék segítségével a közösségek képesek egymáshoz csatlakozva a transzcendens felé fordulni és abból közös és személyes élményt nyerni, ahol megszűnik a külvilág zaja és teret nyer a szent tér és szent idő fogalma. Tehát a vallás sokszínűségéből adódóan lényeges elemi kérdés, hogy mielőtt valaki a vallás lélektanával foglalkozna, megkeresse és megfogalmazza a számára megfelelő vallás fogalmat. (Benkő, 2003.)

Vallásélmény

A valláslélektan a vallási élményeket kutatja. William James (1842-1910) a valláslélektan egyik kiemelkedő alakja. Az USA-ban, 1902-ben jelent meg első könyve a „The Varieties of Religious Experience”, amivel nagy sikert aratott. A vallást egy olyan dologként írja le, ami az ember belsőjében alakul azon tettek és átélések hatására, ami őt a felsőbb hatalomhoz (az istenhez) köti. James volt az első pszichológus, aki valódi megfigyeléseket végzett, figyelembe véve a tudattalan én szerepét és igyekezett feljegyezni azokat a folyamatokat, melyek a megtérésnél alakulnak ki. Ilyen pl. egy nagyobb hatalom elismerése az emberi élet felett, a felszabadult öröm megjelenése, illetve az egyén békére törekvése. (Fruttus, 2003.) Ő nem a vallás gyökerét kutatta, hanem azokat az élményeket, melyeket a vallás nyújt az ember számára. Úgy vélte, hogy a vallás a fent említett tények miatt jelentős hatással van az emberi önazonosság alakulására. A vallási megtapasztalás egy sok tényezős vizsgálati terület, ahol az átélésben részt vesz a tudatalatti, az emberi lélek, és az emberi érzések. Úgy fogalmazott, hogy a vallás „valami több”, mint amit megfogalmazhatunk. (Benkő, 2003) Ez a valami a „felettes hit”, ami összeköti az embert a túlvilággal. (Benkő, 2003) Jellemzően a vallásélmények két tulajdonsággal rendelkeznek. Egyrészt kapcsolódnak az egyén személyes problémáihoz, másrészt kapcsolódnak olyan egyetemes transzcendens impressziókhoz, melyek mindenkire vonatkoznak. (Süle, 1997) A vallási élmények alapját nem csak a tudattal megismerhető dolgok alkotják, hanem azok a transzcendens átélések is, melyeket néha nehéz megfogalmazni. Mégis, amikor a belső tudás eggyé válik ezzel a spirituális élménnyel valami természetfeletti születik az emberben. Már maga az élmény szó rendelkezik egy olyan kisugárzással, ami képes magával ragadni az embert és a hétköznapi szürkeségét ünnepnappá varázsolni. Süle szerint, akkor érezzük igazán az élmény szót magunkénak, ha valami olyan lényeges dolog történik velünk, mely önmagunk kivirágzását segíti. A vallásélmények kezdeténél általában a megtérést találjuk (erről a későbbiekben bővebben is szót ejtek), mint első fázist. A kronológiai sorrendet figyelembe

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 23 -

véve Süle szerint négy fázisról beszélhetünk: 1.) Megérintettség - észlel valamit, ami megérinti őt, 2.) Azonosulás - elindul egy egybeolvadási folyamat az adott vallással és közösséggel 3.) Sugárzás - amivel eggyé vált az átjárja egész lényét és kisugárzik élete minden területén, 4.) Megéhezés - amikor egy-egy élmény elcsendesül, újabb vágy keletkezik az élmény újbóli átélésére. (Süle, 1997) Ez egy cirkuláris lét, melynek a hit a fenntartó ereje. A hit segít fenntartani az élményből fakadó bizalmat az következő élményig. Ezek után felmerül a kérdés, hogy miként mérhető tudományos megfigyeléssel a vallásélmény? Vergote a számtalan pszichológiai mérőeszköz mellett többek közt a szemantikus és a differenciált tesztek együttes alkalmazását említi, mely képet alkothat egy személy, vagy vallási közösség egy-egy eleméről és annak változásáról. Állítása szerint már egyetlen személy vizsgálata is alkalmas arra, hogy megfigyelést végezzünk a pszichikus és a vallási komponensek között. (Vergote, 2003) A valláslélektani kutatások az idő folyamán nagyon hullámzóan alakultak. Az I. világháború után megjelenő pszichoterápiás törekvések egy időre kiemelték az egyház kezéből azt a kompetenciát, hogy ő foglalkozzon továbbra is az emberi lélek dolgaival. (Süle, 1997) A 20. században az egyház a kutatási eredményeket felhasználva saját területeinek fejlesztésébe kezdett és megjelent egyfajta kölcsönösség a két terület között. (Süle, 1997)

Valláslélektan és teológia kapcsolata

A vallásos világszeméletről általánosságban elmondható, hogy mindig összetűzésbe kerül a különféle szakterületekkel. Ez a konfrontáció Süle szerint három területen zajlik.

- Élettelen természet (fizika, csillagászat)
- Biológia tudománya (evolúció kérdése)
- Pszichológia (emberkép, lélek...)

Az ember felépítését tekintve egy komplex teremtmény. Éppen ebből adódik, hogy amikor az ember esik vizsgálat alá, akkor a vizsgálat nem támaszkodhat pusztán egyetlen tudományágra. Nem mondható, hogy az ember és a vallásélmények megtapasztalásnak vizsgálatához elegendő pusztán a teológia, biológia vagy a pszichológia. A tudományok világáról általánosságban elmondható, hogy koherens rendszert alkotnak, ami jelen esetben is kirajzolódni látszik. Valláslélektan tekintetében beszélhetünk biológiai megközelítésről (található-e genetikai alap a vallásosságban?), misztikus állapotok kutatásáról (a vallásos irodalmakban gyakran találunk extázis szerű élménybeszámolókat), szociológiai megfigyelésekről (a vallásos élet fontos részét képezik a társas hatások) stb. (Szenes, 2008) A valláslélektan eszköztárát tekintve leginkább a pszichológia tudományához sorolandó, azonban fontos megemlíteni, hogy a pszichológusok többsége mellőzve a vallást csupán, az ember istenhez való viszonyulását képes megfigyelni ezen a területen, kizárva minden mást, ami esetlegesen a természetfeletti világhoz köthető. (Szenes, 2008.) Ezzel szemben W. Kelbach sokkal inkább tekintette a valláslélektan területét a vallástudomány részének. Azzal érvelve, hogy a vizsgálat tárgya maga a vallás. (Benkő, 1979) Kúhár Flóris, katolikus

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 24 -

pap írásában, így fogalmaz: „A vallásos lelkiélményekkel foglalkozik a teológia, de csak annyiban, amennyiben a kinyilatkoztatás fénye rájuk világlik; emellett a valláslélektannak marad a feladat, hogy a vallásos élményeket a pszichológia sajátos módszereivel megragadja, tudományos megismerés tárgyivá tegye”. (Kühár, 1926, p. 6.) Vagyis Kühár vélekedése szerint a két tudomány összetartozik, azonban szempontjaik különbözőek egymástól. A valláslélektan azzal segít a teológiának, hogy megfigyelést végez a személyek viselkedéséről, és annak változásairól. Pl. Hogyan nevezik Istent, hogyan imádkoznak a különböző élethelyzetekben. Ezek a helyzetek a rituálék formai megjelenése mellett belső érzelmeket, átéléseket vetítenek ki. A keresztény vallás első lépcsőfoka (vallásélménye) az úgynevezett „megtérés”. A valláslélektan tipológiai megközelítése általában a következő szavakat használja: misztikus élmény (egy az emberi létnél magasabb erő vagy személy hatására megtapasztalt élmény), újjászületés (alapja a „halállal való szembenézés”, melyet feltámadás követ) és megtérés (az újjászületés erkölcsi megnyilvánulása). (Szenes, 2013) A megtérés egy teljes átalakulást jelöl teológiai és pszichológiai szempontból is. De vajon mit tehet hozzá a valláslélektan jelenléte ahhoz, hogy pl. a keresztény vallásban a megtérés tényét még inkább kibontsa egy adott személy vagy közösség számára? W. James valláslélektani kutatásai arról tanúskodnak, hogy a megtérés folyamatában polarizáció figyelhető meg, mely szerint az öröm és a melankólia egyszerre figyelhető meg a megtért személyen. (Fruttus, 2003) A megtért egyén meg van győződve arról, hogy a jobb utat választotta, ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a veszteséget, amit ilyenkor átél, mint pl. búcsú olyan barátitársaságoktól, vagy szokásoktól, amik eddig az életéhez tartoztak, de a keresztény élettel már nem összeegyeztethetőek. Fruttus azt is kiemeli, hogy a megtérést követően, ha a megtérő személy még nem áll készen arra, hogy megtéréséről bizonyosságot tegyen, de a közösség kötelezi őt erre, ez a közösség elhagyásával is járhat. A Lofland- Stark féle megtérési modell szerint, ahhoz, hogy valaki eljusson a valós megtérésig és ne csak időleges döntést hozzon, hét lépcsőfokon kell átmennie:

- belső békétlenséget él meg
- vallásos környezettel kerül kapcsolatba
- mint valláskereső deklarálja önmagát
- nehéz életszakaszban történik a vallással való találkozás
- kötődni kezd az adott vallási csoporthoz
- a kapcsolati fókusz már csak a vallási közösség felé irányul,
- erős kötődés alakul ki az egyén és a vallási közösség között. (Török, 2007.)

Vergote is vizsgálta a megtérést, mint vallási megtapasztalás és típusukat tekintve öt csoportot hozott létre: ébredésekhez köthető megtérés, felcserélési megtérés (egy probléma gyors leváltását szolgálja), progresszív megtérés (lassú, folyamatos átalakulás), drámai megtérés (egy drámai helyzet vagy esemény hatására történik), vallásos megtapasztalás. Vergote tipológiai megfigyelése ma is jól észlelhető. Hadd emeljem ki külön a „felcserélési megtérést”. (Fruttus, 2003, p. 122-123.) A mai vallási közösségekben számtalan olyan

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 25 -

személlyel találkozhatunk, akiknél a megtérés után a vallási közösség veszi át a függőség helyét, de egy kis idő elteltével újra felbukkan az az elhagyottnak gondolt deviáns viselkedés. Nagyon sok esetben a sérült identitású személyeknél a vallás, mint a függőség tárgya jelenik meg, és kialakul a vallásfüggőség. Végezetül említést kell tennünk arról is, hogy a különféle tudományok összekapcsolódása a valláspszichológiával, oly gazdagságot hozott, hogy a valláslélektan izolálódni kezdett a rokon tudományoktól. Az idő során külön vált a valláspszichológiától (tapasztalatok, magatartások, élmények kutatásával foglalkozik) a pásztorál pszichológiától (a lelkész működését segíti), illetve a vallásszociológiától. (Benkő, 1979)

Tárgyilagosság kérdése

A valláslélektan módszereit vizsgálva jogosan merülhet fel a kérdés, hogy az adott szakember megfigyelése mennyire tárgyilagossá válik? Mit is jelent tárgyilagossá válni? A tárgyilagosság fogalma valami olyasmit jelent, amikor egy ember abszolút független a saját szubjektivitásától. Képes figyelmen kívül hagyni a saját érzelmeit, elképzeléseit, múltbéli megtapasztalásait stb. Ha ez nem sikerül, akkor az objektív tények valamilyen formában sérülni fognak. Benkő szerint a tárgyilagosság kérdése több szempontból is nehézségbe ütközik a valláslélektan vizsgálatánál. Egyrészt az ember saját véleményét fogalmazza meg, ami szubjektivitást tartalmaz. Másrészt az ember személyként, mint a tudomány tárgya jelenik meg az adott vizsgálatban. Felvetődik az a kérdés is, hogy az adott pszichológus vallásos vagy ateista? Valószínűsíthető, hogy a vallásos pszichológus sokkal inkább megérti az adott vizsgálat környezetét, azonban szintén kérdésé válik, hogy lehet-e tárgyilagossá válni a vizsgálat, ahol a vizsgálatot végző személy vallásos meggyőződéssel rendelkezik? Ezek olyan örök kérdések, melyekre úgy gondolom, hogy a két oldal (vallásos és ateista) csakis együttesen tudja megtalálni a választ. A megoldás megvalósulása csakis őszinte, egymás nézeteit elfogadó, nyitott párbeszédre keresztül lehetséges.

Vallásdinamikai megfigyelések

Bevezetőm elején arról írtam, hogy Vergote szerint akár egyetlen emberen keresztül is történhet tudományos megfigyelés. Ugyanakkor nem felejtkezhetünk meg arról, hogy életünk folyamán különféle közösségekhez tartozunk, ilyen a vallási közösség is. Ezeknek a közösségeknek dinamikája van, melyben Vergote szerint a fejlődést a közösségekben megjelenő konfliktusok idézik elő. Az élet kihívásai arra ösztönzik a tagokat, hogy a konfliktusok megoldására törekedjenek. Ezek a folyamatok hozzájárulnak az egyén és a közösség hitfejlődéséhez. „Az én meggyőződésem az, hogy csak akkor tudjuk pszichológiailag értelmezni a megfigyelt vallási attitűdöket és viselkedéseket, ha azokra mint konfliktusmegoldó folyamatokra tekintünk. A személyek ugyanis konfliktusaik megoldása során alakítják ki saját vallási reprezentációjukat és vallásos hitrendszerüket.” (Vergote, 2003. old.:14.) 2022-ben megjelent egy tanulmány, melynek az volt a célja, hogy determinálja azt a folyamatot, hogy hogyan hat a kommunikáció a vallási magatartásra a

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 26 -

különböző kulturális szereplők szerint. A kutatás kvalitatív módszereket, félig strukturált interjúkat, adatgyűjtést és megfigyeléseket alkalmazott a klateni Jatinom mecsetben. A kutatás eredményei kimutatták, hogy a kommunikáció figyelemre méltó hatást gyakorol a gondolkodásmódra. (Tariq Yazid, et al. 2022) A kutatás alanyai fontosnak tartották: a.) hogy a kommunikációban mindig megjelenjen az Isten és azok az érzések és gondolatok, melyek tőle származnak, b.) a kommunikációnak békét kell hoznia és igazságot kell tartalmaznia. A kutatás eredményei alapján úgy gondolják a szerzők, hogy a vallási kommunikáció két területen zajlik: önmagunkkal, illetve környezettünkkel. Az önmagunkkal való kommunikáció egyfajta érzékenyítő szerepet tölt be, melynek a célja, hogy az emberi szív változzon. Az önmagunkkal való kommunikációról ritkán esik szó, pedig a lelki egészség alapja. Elcsendesedni a külső és belső zajokban az igazi békességre jutás. Amikor a szív nem aggodalmaskodik az elme túlterheltsége miatt, sokkal nyitottabbá válik az esetleges konfliktusok békés rendezésére. (Borbás, 2013) A kutatásban résztvevő személyek úgy gondolták, hogy a másokkal való kommunikáció nem tartalmazhat szeretetlenséget, merthogy az Isten jelenléte és törvénye teszi az embert „emberré”. (Tariq Yazid, et al. 2022) Vagyis, ha valaki alárendeli magát Isten törvényének, annak látszódnia kell abban, ahogy az adott személy éli az életét vagy ahogy másokhoz kapcsolódik. Korunk individuális eszméi az egymástól való elidegenedés terelik az emberiséget, ahol folytonos megfelelési kényszer van jelen, és jellemzően nem történik visszajelzés a másik felé. (Kopp és Skrabiski, 1995) Ezzel szemben ez a kísérlet igyekszik rámutatni arra, hogy a vallásban megjelenő kommunikációnak mennyire fontos szerepe van abban, hogy hozzájáruljunk nem csak az adott egyén és közösség, de a társadalom mentális egészségéhez.

Összegzés

A valláslélektan szerepe, bár hullámzóan alakult az elmúlt évszázadban, mégis jól érzékelhető, hogy egy szignifikáns tudományról van szó, mely valahol a pszichológia és a teológia határán helyezkedik el. Bár a két terület még mindig nagy távolságtartással van egymás felé a világnézeti különbségek miatt, ettől függetlenül szükséges a két szakterület együtt dolgozása. Ugyanis a vallásélmények objektív megfigyelése segítséget nyújthat abban, hogy egy adott vallási közösség fejlődése egészséges és dinamikus legyen. A vallásélmények megfigyelése arra is rávilágíthat, hogy egy-egy vallási élmény még a normalitás keretein belül, vagy esetlegesen azon kívül helyezkedik el. Ábrahám Maslow szerint a normalitás nem más, mint „az átlagos patológia”, s minden más, ami az egészséges fejlődést gátolja, patológiásnak mondható. (Süle, 1997, p. 32-33.) Az orvostudomány gondolkodása szerint a patológiás esetek megfigyelése éppen az egészséges állapot megőrzése érdekében történik. Amikor a vallásélmények patológiás jelleget mutatnak és van lehetőség azt kimondani és vizsgálni, az egyben lehetőséget biztosít a gyógyulásra, illetve az egészséges állapot megerősítésére. Másrészt nem szabad elfelejtenünk, hogy egyetlen tudományág sem maradhat magányos (sem a teológia, sem a valláslélektan stb.), mert az nem célravezető, megrekedést okoz az adott terület fejlődésében.

Opuscula Theologica et Scientifica 2025 3(2): 21-27.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu/> • ISSN 2939-8398 (Online)

<https://doi.org/10.59531/ots.2025.3.2.21-27>

- 27 -

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Benkő, A. (2003): A valláspszichológiától a vallásosság pszichológiájáig. – Magyar Pszichológiai Szemle, 58 (1): 19-49. <https://doi.org/10.1556/mpszle.58.2003.1.3>
- [2.] Benkő, A. (1979): Bevezetés a valláslélektanba. – Tip. Detti, Róma.
- [3.] Borbás, G. D. (2013): A Biblia, mint kommunikációs tankönyv. – Vince Kiadó, Budapest.
- [4.] Fruttus, I. L. (2003): A megtérés, mint valláslélektani jelenség. – Magyar Pszichológiai Szemle, 58 (1): 113-126. <https://doi.org/10.1556/mpszle.58.2003.1.7>
- [5.] Kopp M., Skrabiski Á. (1995): Alkalmazott magatartástudomány. – Corvinus Kiadó, Budapest.
- [6.] Kühár, F. (1926): Bevezetés a vallás lélektanába. – Szent István Társulat, Budapest.
- [7.] Süle, F. (1997): Valláspatológia. – GyuRó Art-Press, Szokolya.
- [8.] Szenes, M. (2008): Odú és kelepce: Új vallási közösségekbe megtért fiatalok életúttelemezése az identitáskeresés tükrében. Doktori (PhD) értekezés. – Pécsi Tudományegyetem, Pécs. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/15268>
- [9.] Szenes, M. (2013): Odu vagy kelepce? új vallási közösségekbe megtért fiatalok életúttelemezése az identitáskeresés tükrében. – Oriold és Társai Kiadó, Budapest.
- [10.] Tóth P. (szerk.) (2020): A magyar valláslélektan kezdetei. – SZTE Vallástudományi Tanszék, Szeged.
- [11.] Török, P. (2007): És (a)mikor Destruktívak? Az új vallási mozgalmak szociológiája és hazai helyzete. – Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézete, Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Híd Alapítvány, Budapest.
- [12.] Vergote, A. (2003): Mi és mi nem a vallás pszichológiája. – Magyar Pszichológiai Szemle, 58 (1): 5-18. <https://doi.org/10.1556/mpszle.58.2003.1.2>
- [13.] Wildmann, J. (2024): Korszerű hűségben. Bevezetés a gyakorlati teológiai gondolkodásba. – Egyházforum, Budapest.
- [14.] William, J. (2013): A vallási élmény változatai. – Osiris Kiadó, Budapest.
- [15.] Yazid, T., Hidayat, M. and Khoirunnisa, L. H. (2022): Communication and Psychology of Religious Behavior (Case Study of Religious Leaders in Jatinom Klaten). – Kalijaga International Journal of Social Sciences and Humanities, 1 (1): 45-52.

Absztrakt. Világnézet tekintetében mindig is óriási szakadék volt a teológia és a többi tudomány között. A valláslélektan megszületése egy új kapcsolódási lehetőséget hozott arra, hogy a világnézeti különbségeket legyőzve a tudományok összekapcsolódjanak az objektivitás talaján. William James ennek a kapcsolódásnak kiemelkedő személyisége volt, aki olyan alapokat fektetett le, melyek még ma is elismerésre méltók. A vallásélmények tanulmányozása számtalan kérdést vet fel, de a mai napig kutatások bizonyítják, hogy nem csak a tudomány javára vannak ezek a vizsgálatok, hanem a különféle vallási közösségek vallási és mentális egészségének megőrzését is segítik.

